

"بسمه تعالی"

نقش مساجد در تعالی اخلاق فردی و اجتماعی

برات حمیدیان^۱

چکیده

مسجد مکانی است مقدس برای عبادت و مراسم جمعی، به خصوص نماز، دعا، نیایش، جشن‌ها و اعیاد اسلامی. مسجد کارکردهایی مهم در ابعاد فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و تعلیمی دارد. جوانان سرمایه‌های عظیم مملکت هستند و شخصیت واقعی آنان در دوره‌ی جوانی شکل می‌گیرد؛ بنابراین، باید نیازهای معنوی آن‌ها را برآورده کرد. هویت‌یابی، تعلق گروهی، حرمت‌طلبی، تشخیص و ابراز وجود، کمال‌جویی، شادابی، آرامش‌جویی، تربیت و اخلاق انسانی، معرفت، معاشرت، نوع‌دوستی و همبستگی اجتماعی از جمله مهم‌ترین نیازهای معنوی جوانان هستند که مسجد می‌تواند در پاسخگویی و ارضاء آن‌ها نقش مهمی ایفا کند.

نماز جماعت، حضور در مسجد، تعامل نمازگزاران با یکدیگر، وعظ و منبر به پیشرفت فرهنگ جامعه کمک زیادی می‌کند. حضور در مسجد تأثیر آثار نماز را دوچندان می‌کند، از جمله آرامش الهی، معرفت‌یابی، نظم اجتماعی، تقوا و نیروی معنوی. جوانان با حضور در مسجد می‌توانند الگوی صحیح خود را پیدا کنند. خیرخواهی، مهرورزی، هدایت‌یابی، صراط‌شناسی، دوست‌یابی، انس با دیگران، شادابی، مسئولیت‌پذیری، مشاوره‌دهی و مشاوره‌خواهی از جمله زمینه‌های معنوی هستند که با شرکت در برنامه‌های مسجد به دست می‌آیند و تقویت می‌شوند.

به‌هرحال، فضای معنوی، هنر و معماری، قرائت قرآن، دعا و نماز و... مسجد را مرکز مهم هدایت و تجهیز قوای فکری و مهارت‌های زندگی و رشد اخلاق انسانی کرده است. با عنایت به نقش مسجد در تربیت فردی و اجتماعی افراد، برنامه‌ریزی و شناسایی کاربرد عوامل مؤثر برای حضور فعال جوانان در این مکان مقدس لازم است.

واژگان کلیدی: مسجد، جوانان، اخلاق، نیازهای معنوی، تربیت اجتماعی، نماز جماعت.

^۱. کارشناس ارشد علوم تربیتی - مربی تربیتی - مدرس دانشگاه زابل - گروه معارف اسلامی Hamidyan @ yuhoo. Com

مقدمه

مسجد مهم‌ترین مرکز و کانون عبادت و نیایش است، به‌خصوص عبادت‌ها و مراسم جمعی مسلمانان. قرآن کریم هدف اصلی برپایی مسجد و حضور در آن را عبادت خداوند می‌داند:

«فِي بُيُوتٍ أُذِنَ لِلَّهِ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ»^۱، در خانه‌هایی

که خدا رخصت داده که [قدر و منزلت] آن‌ها رفعت یابد و نامش در آن‌ها یاد شود. در آن [خانه]ها هر بامداد و شامگاه او را نیایش می‌کنند.

بررسی‌ها نشان می‌دهد که هر چند عبادت اصلی‌ترین هدف ایجاد مسجد بوده است؛ ولی رسول مکرم اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله)، از همان ابتدای امر، به جنبه‌های مختلف کارکرد مسجد و بهره‌گیری مسلمانان از این پایگاه عظیم توجه کرده‌اند. مسجد با نماز، که بزرگ‌ترین فریضه‌ی الهی است، پیوندی عمیق دارد. نماز فرهنگی عظیم است؛ ولی با تأکیدی که بر برگزاری آن به جماعت و در مسجد شده است، کارکردهای مهم مادی، معنوی، آموزشی، تربیتی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی‌ای را در خود جای می‌دهد. رسول مکرم اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله) علاوه بر آنکه در عمل مسجد را پایگاه فرهنگی و جایگاه آموزش معارف اسلامی قرار دادند، در سخنان فراوانی نیز نقش مسجد را در ابعاد گوناگون بیان کردند. از جمله سخنان آن معلم الهی و سراج منیر چنین است: «ای ابوذرا! هرگونه توقف در مسجد لغو و بیهوده است، مگر برای سه دسته: کسی که پس از نماز به تلاوت قرآن می‌پردازد؛ آن‌که سرگرم ذکر و یاد خداست و کسی که به مباحث علمی اشتغال داشته است».

به‌هرحال، مسجد در تمدن اسلامی نقشی مهم داشته است؛ یکی از روشن‌ترین نمونه‌های آن نقش مسجد در انقلاب اسلامی ایران است. در این نوشتار، در پی تبیین نقش مسجد در تعالی اخلاق فردی و اجتماعی هستیم و همچنین می‌خواهیم نیازهای معنوی مردم، به‌خصوص جوانان، را بررسی کنیم.

^۱. سوره‌ی نور، آیه‌ی ۳۶

سیمایی از مسجد

مسجد مکانی مقدس است که در ابتدای امر تداعی‌کننده‌ی نماز، پرستش، دعا، نماز جماعت و مراسم‌های دینی است. اما با عنایت به کارکردها و نقش‌های نماز، به‌ویژه نماز جماعت، این فریضه در فرهنگ اسلامی جایگاه و نقشی والا در ابعاد تربیت فردی و اجتماعی افراد دارد. مسجد ستادی مقدس برای آموزش و تربیت مذهبی است. مسجد آموزشگاهی عمومی برای شناخت دستورالعمل راه صحیح زندگی فردی و اجتماعی افراد است. مسجد دانشگاه انسان‌ساز و مکان تربیت صالحان و پاکان است. مسجد پایگاه یکتاپرستی، دفاع از حریم عقیده و ایدئولوژی حق و مکانی برای ایجاد زمینه‌ی وحدت جامعه‌ی موحد و یکتاپرست است. مسجد مکانی است برای تمرین و ممارست خلق و خوی پسندیده‌ی انسانی، محلی مناسب است برای عملی‌کردن ارزش‌های والای اخلاقی و رفتاری در ابعاد مختلف زندگی و سکوی پروازی است به ملکوت. مسجد یعنی جایگاه سجده و سجده اوج عبادت و بندگی انسان است در برابر خدا.

جوان و نیازهای معنوی

در میان فصل‌های مختلف زندگی، جوانی از جهاتی اهمیتی فراوان دارد. نقش این دوره در ساختار زندگی فرهنگی، اخلاقی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی انسان بسیار حساس است. بنیان‌های اساسی شخصیت هر فرد در این دوره به شکل نهایی می‌رسد. درحقیقت، این دوره بهار عمر است و عقل و دین مقدس اسلام بر اهمیت آن تأکید می‌کنند. روح جوانان مملو از آرزو و سرشار از عشق و امید است. جوان نوگرا، تأثیرپذیر، عاطفی، الگوپذیر و جستجوگر است. جوانان به‌طورفطری خواهان معرفت الهی و ارتباط با خداوند هستند؛ آنان سجایای اخلاقی را دوست دارند.

نیاز به کسب علم و آگاهی، موفقیت و پیشرفت، دادوستد عاطفی، معنویت، خودیابی یا خودشکوفایی و هدف‌مندی از دیگر نیازهای معنوی هستند که جوانان به‌دنبال ارضای آن‌ها می‌باشند. همچنین، جوان خود را عنصری از جامعه می‌داند، نیازمند معاشرت و همدلی است و می‌خواهد به

خانواده، کانون یا گروهی وصل باشد. جوان به زندگی در اجتماع و مشارکت در فعالیت‌های جمعی نیاز دارد.

نقش مسجد در بروز رفتار مثبت

با حضور در مسجد بسیاری از رفتارهای مطلوب متجلی می‌شود. می‌توانیم برای مسجد، در جایگاه مکانی با ویژگی‌ها و ابعاد گوناگون، نقش دوگانه‌ای قائل شویم:

الف- نقش اول کمک به اصلاح و انجام رفتارهای جمعی افراد که در این مورد با مدرسه و مراکز آموزشی مشترک است. دین‌ها، آئین‌ها و مناسک جمعی افرادی را که در مسجد جمع می‌شوند به هم متصل می‌کند؛ زیرا عقاید مذهبی درونی‌اند و نیاز به آئین‌ها و شرکت در مناسک را ایجاد می‌کنند. افراد با شرکت در این مراسم و انجام این فعالیت‌ها هویت جمعی خود را سامان می‌دهند.

ب- نقش دوم نیز برگرفته از دیگر ویژگی‌های مکان است که احساس تعلق و احساس درونی انسان‌ها را به خود جلب می‌کند. تعلق شناختی یعنی درونی‌شدن شناخت فرد از وجود خودش. هر گاه فردی وارد مکانی خاص شود، به‌طور ناخودآگاه شناخت از خود را با ویژگی‌های آن مکان پیوند می‌زند؛ آن‌گونه که مکان را می‌بیند، خود را می‌بیند.^۱

فضای معنوی مسجد

مسجد در مقام پایگاه و مرکز عبادت، نیایش، تهذیب نفس و خودسازی نقشی چشمگیر در تربیت دینی و عبادی کودکان و نوجوانان دارد. فضای روحانی و ملکوتی مسجد و معماری اسلامی، که از لطافت روح و ظرافت درک هنرمندان مسلمان حکایت می‌کند، موجب توازن و آرامش هر مسلمانی می‌شود و انسان را به مشاهده و تفکر سوق می‌دهد. در مسجد، فرد مؤمن هیچ‌گاه فقط ناظر نیست و احساس تنهایی و غربت نمی‌کند؛ بلکه می‌توان گفت او در خانه‌ی خودش است. مسجد هم خانه‌ی مسلمان است و هم مدرسه‌ی او. روحانی مسجد مانند پدری دلسوز و مهربان که با بچه‌ها انس می‌گیرد، با عشق و

^۱. سجاده، سید محمد، کارکردهای مسجد، ص ۲۱۰ - ۲۵۰.

محبت آن‌ها را تربیت می‌کند و تعلیم می‌دهد. مسجد مکان تهذیب و افزایش تعهد است. مسجد محل تجهیز فکری و روحی و اخلاقی، افزایش آگاهی‌های سیاسی و اجتماعی، تقویت روحیه‌ی ظلم‌ستیزی و محل مبارز با دشمنان اسلام و قرآن در جهت تحقق استقلال و آزادی و عدالت اجتماعی است.^۱ در این زمینه، حضرت امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) می‌فرماید:

«یک هم‌چنین روحیه‌ای که از مسجد تحقق پیدا می‌کند، این دیگر نمی‌ترسد از اینکه حالا من بروم شاید چه بشود، این مسجدی است، الهی است، آدم الهی نمی‌ترسد.»^۲ «...این مسجدها را سنگر قرار بدهید برای اسلام... این مسجدها را باید شما محکم نگه دارید. نگویند به شما که دیگر مسجد می‌خواهیم چه کنیم؟ ما انقلاب کردیم... مسجد درست کنیم... این مساجد سنگرهای اسلام است.»^۳

مسجد دانشگاه اسلامی

دین مبین اسلام به علم‌آموزی و مسجد بسیار اهمیت می‌دهد؛ زیرا مسجد تنها مکان مناسب و مقدس بوده است که، تا پیدایش مدارس جدید، در عین جایگاه عبادت‌بودن (به مفهوم خاص)، فضای تعلیم و تربیت را در نیز در بر داشته است و آموزش قرآن و علوم مختلف در آن انجام می‌شده است. برون‌داده‌های این جریان، علاوه بر بعد آموزشی عمومی معارف، شخصیت‌هایی بوده‌اند که از یک سو الگوهای تربیتی دینی بودند و از سوی دیگر بر طرف‌کننده‌ی نیازهای تخصصی جامعه بودند، از قبیل پزشک، معلم و استاد، مؤلف، نویسنده و... از این رو، تعبیر دانشگاه اسلامی و مرکز هدایت علمی و اخلاقی تعبیر مناسبی برای مسجد است. شیخ صدوق (رحمه‌الله‌علیه)، با اسنادی که در دست داشت، از عمر بن مأمون نقل کرده است که می‌گفت از حسن بن علی (علیه‌السلام) شنیده است که رسول خدا (ص) فرموده است: «مَنْ أَدْمَنَ الْإِخْتِلَافَ إِلَى الْمَسَاجِدِ أَصَابَ إِحْدَى الثَّمَانِ أَخَا مُسْتَفَاداً فِي اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَوْ عِلْماً

^۱ . علاء الدین، سید رضا، نگرشی نو به تربیت دینی کودکان و نوجوانان، ص ۵۵.

^۲ . صحیفه‌ی نور، ج ۸، ص ۱۲۶.

^۳ . صحیفه‌ی نور، ج ۱۵، ص ۵۸.

مُسْتَضْرَفًا أَوْ كَلِمَةً تَدُلُّهُ عَلَى هُدًى أَوْ أُخْرَى تَصْرِفُهُ عَنِ الرَّدَى أَوْ رَحْمَةً مُنْتَظَرَةً أَوْ تَرَكَ الذَّنْبَ حَيَاءً أَوْ خَشْيَةً^۱.

هرکس به آمدوشد به مسجد استمرار ورزید، دست‌کم یکی از منافع زیر عایدش می‌شود:

- ۱- دوستی می‌یابد که به او کمک می‌کند در راه خدا قدم بگذارد؛
- ۲- از دانشی ارزشمند بهره‌مند می‌شود؛
- ۳- کلامی می‌شنود که او را هدایت می‌کند؛
- ۴- پند و هدایتی می‌یابد که او را از هلاکت دور می‌کند؛
- ۵- از رحمت موعود خداوند بهره‌مند می‌شود، مانند ثمرات عبادت، مواجه‌شدن با دانشمندان و همنشینی با پرهیزکاران؛
- ۶- گناهی را از سر شرم یا از ترس از خدا رها می‌کند.

به‌هرحال، مطالعه‌ی تاریخ تمدن اسلامی به‌خوبی بیانگر این واقعیت است که استفاده از مسجد برای آموزش علوم در زمینه‌های مختلف فقه، اخلاق، فلسفه، منطق، علوم قرآنی، علم الحدیث و درایه الحدیث، بحث‌ها و مناظره‌های عقیدتی (جهان‌بینی و ایدئولوژی)، دانش پزشکی، علم الحساب و دیگر دانش‌های رایج در قرن‌های اولیه‌ی اسلامی و همچنین پیدایش مدارس حوزه‌ای برای طالبان علوم دینی در کنار مساجد بزرگ، در سال‌های بعد، نشان از وجود این کاربری در نهاد مسجدهاست.

نقش هدایتی و حفاظتی مسجد

از دیگر جنبه‌های تعلیمی و تربیتی مسجد نقش هدایتی و حفاظتی آن است. هدایت به‌معنای راهیابی و قرارگرفتن در طریق سعادت است و حفاظت یعنی نگهداری از انحراف و سقوط. هر دوی این‌ها نیازمند بصیرت‌داشتن و تحت تعلیم و تربیت قرارگرفتن هستند. در این راستا، محراب و منبر بسیار کارساز بوده است. در طول تاریخ اسلام، مسجد هم مرکز هدایت بوده است و هم افراد و جوامع را با همین هدایت

^۱. الخصال، ج ۲، ص ۴۱۰.

از خطر سقوط و نابودی حفظ کرده است. این نقش را باید در دو چیز جستجو و از دو بعد ارزیابی کرد. مسجد را باید از دو جهت نوسازی معنوی کرد، یکی محراب و دیگری منبر. مسجد هم از آن جهت که محراب دارد و محل عبادت و خودسازی است نقش هدایتی دارد و از فساد و منکر باز می‌دارد و هم از آن جهت که منبر، خطیب و واعظ دارد مرکز هدایت و ارشاد است و از ضلالت و نابودی باز می‌دارد. عبادت دسته‌جمعی، در سطح وسیع‌تری، فرد و جامعه را از خطر فساد و نابودی دور می‌کند و روحانی آگاه، متعهد و مسئول نیز هادی و حافظه جامعه از انحراف و اضمحلال است.^۱

مسجد و تربیت اجتماعی

بخش مهمی از فعالیت‌های تربیتی دربرگیرنده‌ی تربیت اجتماعی انسان است. از آنجاکه انسان موجودی اجتماعی است و ادامه‌ی حیات و شکوفایی استعدادهايش در گرو تعامل با اعضای جامعه است، یکی از کارکردهای نظام‌های آموزشی را جامعه‌پذیرکردن کودکان، نوجوانان و جوانان دانسته‌اند. روحیه‌ی جمع‌گرایی، نوع‌دوستی، احترام به حقوق دیگران، مسئولیت‌پذیری، رعایت قانون، همکاری در امور خیر و خیریه و... از جمله مصداق‌هایی هستند که در تربیت اجتماعی مد نظر قرار می‌گیرد. مسجد نیز، در جایگاه نهادی دینی، زمینه‌ی تحقق و تکمیل چنین محاسنی را فراهم می‌آورد. در این راستا، مسجد به نهادهای دیگر تعلیم و تربیت هم مدد می‌رساند.

به‌دیگرسخن، هنگامی که دانش‌آموزان اهل مسجد با برنامه‌های آموزش و پرورش در امر تربیت اجتماعی مواجه می‌شوند، از یک سو به راحتی آن را می‌پذیرند (مقاومت منفی کم می‌شود) و از دیگری سوی به صورت عملی و عینی آموزه‌های اجتماعی در آن‌ها بهتر و بیشتر مشهود می‌شود. تشخیص‌طلبی یکی از نیازهای روانی نوجوانان و جوانان است؛ برنامه‌های مسجد زمینه‌ی مناسبی را فراهم می‌کند تا نوجوانان با قبول مسئولیت در اجرای برنامه‌ها به این نیاز طبیعی پاسخی سالم دهند، برنامه‌هایی از قبیل نماز جماعت و برگزاری اعیاد و جشن‌های اسلامی، مناسبت‌های ماه مبارک رمضان، محرم، عاشورا

^۱. راشدی، نمازشناسی، ج ۲، ص ۲۶۱.

و... . دوست‌یابی موضوع اجتماعی مهمی است و از طریق رفت‌وآمد فرد به مسجد و شرکت در نماز جماعت، با اعتماد بیشتر و به شکل کارآمدتر، تحقق پیدا می‌کند. فضای روحانی و ملکوتی مساجد و معماری اسلامی که از لطافت روح و ظرافت درک هنرمندان مسلمان حکایت می‌کند، موجب تعاون، توازن، آرامش و صفا در هر فرد مسلمان می‌شود و انسان را به مشاهده و تفکر سوق می‌دهد.

نکته‌ی مهم درباره‌ی اجتماع‌های کوچک مذهبی (هیأت‌ها، جلسه‌ها، مسجدها و برنامه‌های ویژه‌ی ایام خاص) این است که بچه‌ها به اختیار خود در آن‌ها شرکت می‌کنند. در مسجد سخنی از نمره و تنبیه نیست و جنبه‌ی رسمی هم ندارد. امروزه، صاحب‌نظران علوم تربیتی و جامعه‌شناسان نقش فعالیت‌های غیررسمی را در تعلیم و تربیت کودکان، نوجوانان و جوانان بسیار مفید ارزیابی کرده‌اند. تکیه بر پایگاه مسجد از یک سو به دلیل نقش تاریخی این پایگاه در زمینه‌ی تعلیم و تربیت است و از سوی دیگر به دلیل جنبه‌ی دینی و مذهبی آن است که با فطرت پاک دوران نوجوانی مطابق است. بنابراین، یکی از اساسی‌ترین وظایف والدین و مربیان تشویق کودکان و نوجوانان به شرکت در برنامه‌های مسجد است.

مسجد پایگاه هدایت جامعه

مسجد مکانی مقدس است که وجودش با نماز عجین شده است؛ هرچند این مکان کارکردهای بسیار زیاد فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی دارد. مسجد دانشگاه اسلامی، مرکز هدایت فردی و اجتماعی و مرکز تشکیل و رهبری جنبش‌های اصلاحی بوده است. در آیات ۳۸ تا ۴۱ سوره‌ی حج، پایه‌های اساسی حکومت اسلامی بیان شده است. طبق مفاهیم آن، حاکمیت الهی با رفع موانع از مساجد، که زمینه‌ی تحقق حاکمیت اسلام‌اند، و ایجاد مقتضیات آن (از جمله اقامه‌ی نماز) محقق می‌شود. این آیات از طرفی بر این دلالت دارند که مساجدی که روح ذکر کثیر الهی دارند زمینه‌ساز حاکمیت الهی هستند و از طرف دیگر اقامه‌ی نماز مهم‌ترین مقتضی حکومت الهی صالحان است. همان‌گونه که رهبر معظم انقلاب فرموده‌اند: «اولین ثمره و نشانه‌ی آن می‌باشد»^۱ چون مسجد روح ذکر کثیر دارد و زمینه‌ساز حاکمیت و خلافت الهی در زمین است، خداوند از آن دفاع می‌کند، آن هم به واسطه‌ی کسانی که (طبق آیات

^۱ . پیام مقام معظم رهبری به اولین اجلاس سراسری نماز.

مذکور) به خدا و روز آخرت ایمان داشته باشند، نماز بخوانند، حقوق مردم را ادا کنند و از کسی جز خدا نترسند.

ارتباط متقابل نماز و مسجد به گونه‌ای است که از طرفی مسجد ذکر کثیره دارد و زمینه‌ساز نماز حقیقی است و از طرف دیگر قرآن یکی از شرط‌های تعمیرکنندگان مسجد را اقامه‌ی نماز می‌داند (سوره‌ی توبه، آیه‌ی ۱۸). البته، اهتمام به حقوق دیگران یا ایتاء زکات هم بسیار اهمیت دارد و در این آیه به دنبال اقامه نماز ایتاء زکات آمده است. پس نتیجه می‌گیریم که مقتضیات حاکمیت الهی اقامه‌ی نماز، ایتاء زکات، امر به معروف و نهی از منکر است؛ مساجد روح ذکر کثیر دارند و زمینه‌ساز این سه مورد هستند. این مساجد مایه‌ی اجتماع مؤمنان هستند و آن‌ها را به حبل و ریسمان الهی متصل می‌کند.^۲ حضرت امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) درباره‌ی نقش مساجد در بیداری و قیام مردم بسیار سخن گفته‌اند و مردم را به حفظ مساجد و حضور در آن‌ها توصیه کرده‌اند:

«اگر بروید سراغ نماز و احیاء کنید این سنت سیاسی اسلام را، همان‌طوری‌که در روز جمعه حالا به حمدالله می‌روید، روز غیر جمعه هم بروید و مساجد را پر کنید. اگر این مسجد و ستاد اسلام قوی باشد، ترس از... آمریکا و شوروی نداشته باشید، آن روز باید ترس نداشته باشید که شما پشت کنید به اسلام و مساجد».^۱

همچنین حضرت امام (رحمه‌الله‌علیه) مسجدالنبی را مرکز سیاست و نقل قدرت اسلامی دانسته‌اند. «این مسجدالحرام و مساجد در زمان رسول اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) مرکز جنگ‌ها و سیاست و امور اجتماعی و سیاسی بوده... مساجد بهترین سنگرها و جمعه و جماعات مناسب‌ترین میدان تشکل و بیان مصالح مسلمین است».

مسجد و دوست‌یابی

از جمله موضوع‌های مهم زندگی دوست‌یابی و معاشرت با دوستان است. حضور مکرر در مسجد برای ادای فریضه‌ی نماز جماعت و سایر برنامه‌های مذهبی زمینه‌ی برقراری ارتباط صحیح و پیدا کردن

^۲. نماز و زندگی، مجموعه مقالات اجلاس هشتم نماز، ص ۱۰۵ و ۱۰۷.

^۱. امام در سنگر نماز.

دوست را فراهم می‌کند. مساجد، به مثابه‌ی کانون حیات اجتماعی مسلمانان، نه تنها از طریق اعمال عبادی جمعی و فعالیت‌های حمایتی مرتبط با مسجد موجب انسجام و وحدت می‌شده‌اند، بلکه با تکفل امر آموزش در جهت تداوم حیات اجتماعی نیز عمل کرده‌اند. به همین جهت، آموزش نیز کارکرد دیگر مسجد بوده است که بعدها به نهادی جانبی و همراه با مسجد تبدیل شده است، یعنی مدارس. تاریخ اسلام نشان می‌دهد مدارس در پیوند با مسجد و اماکن عبادی و برای ادامه‌ی فعالیت آموزشی مسجد سر برآورده‌اند. براین اساس می‌توان گفت، مسجد نه تنها اکنون محلی برای پیوند و انسجام اجتماعی بوده است، بلکه در طول زمان نیز از طریق آموزش نسل‌ها را به هم پیوند می‌داده است و حیات اجتماعی را تداوم می‌بخشیده است.^۱

نماز و ارزش‌های اخلاقی - اجتماعی

برپایی نماز به صورت دسته‌جمعی و در مساجد و اماکن مذهبی باعث القاء ارزش‌های فرهنگی و تربیتی در افراد می‌شود و آثار اجتماعی، سیاسی، اخلاقی و تربیتی فراوانی دارد. نماز جماعت بهترین، بیشترین، پاک‌ترین و کم‌خرج‌ترین اجتماع دنیاست، نوعی دیدوبازدید مجانی است و باعث می‌شود مسلمانان از مشکلات و نیازهای یکدیگر آگاه شوند. نماز جماعت نشان‌دهنده‌ی قدرت مسلمانان، الفت دل‌هایشان و انسجام صفوفشان است. نماز جماعت تفرقه‌ها را می‌زداید، در دل دشمنان بیم می‌افکند، منافقان را مأیوس می‌کند و خار چشم بدخواهان است. نماز جماعت نمایش حضور در صحنه و پیوند «امام» و «امت» است. نماز جماعت عامل نظم، صف‌بندی و دقت‌شناسی است و روحیه‌ی فردگرایی و گوشه‌گیری را از بین می‌برد و نوعی مبارزه با غرور و خودخواهی را در بر دارد.^۲

خلاصه و نتیجه‌گیری

مسجد کارکردهای اجتماعی فراوانی دارد. اسلام از همان آغاز تأکید فراوانی بر اقامه‌ی نماز داشته است، به خصوص نماز جماعت. با حضور در مسجد اتحاد و انسجام فیزیکی و نیز اتحاد معنوی در بین

^۱. نماز و عزت حسینی، ص ۹۲.

^۲. قرائتی، محسن، پرتویی از اسرار نماز، ص ۲۱۲ و ۲۱۳.

اقشار مردم ایجاد و تقویت می‌شود. اجتماع در مسجد و نماز جماعت از یک طرف نقش‌ها و تأثیرهای نماز را افزایش می‌دهد و از طرف دیگر در ایجاد و تقویت رفتارهای خوب نقش دارد.

نیاز به ارتباط با خدا، آرامش یافتن، الگوجویی، حرمت‌طلبی، آزادی‌خواهی، عدالت‌خواهی، کمال‌جویی، شادابی، خلاقیت، جستجوگری، هویت‌یابی، معنایابی، دوست‌یابی، انس با هم‌نوعان، معرفت و آگاهی از جمله نیازهای معنوی جوانان است که نماز جماعت و مسجد در برآوردن آن‌ها نقش زیادی دارد. نماز جماعت، حضور در مسجد، برگزاری جشن‌ها و اعیاد اسلامی، جلسه‌های قرآن و دعا احساس یگانگی، دوستی و صمیمیت را در قلب‌ها ایجاد می‌کند. گردهمایی افراد گوناگون، هر صبح، ظهر و شام، در مسجد و شرکتشان در نماز جماعت بهترین فرصت است برای تقویت اطلاعات فرهنگی، سیاسی، مذهبی، اجتماعی و بهداشتی. مسجد می‌تواند در ارضاء تشخیص‌طلبی نوجوانان نیز نقش خوبی ایفا کند.

پیشنهادها:

- ۱- توجه به جوان‌گرایی در هیأت‌های امنای مساجد، به گونه‌ای که دست‌کم دوسوم اعضای آن جوان باشند؛
- ۲- انجام تبلیغات مناسب فرهنگی در خصوص شناساندن جایگاه مسجد و اهمیت آن در رسانه‌ها، سخنرانی‌ها و...؛
- ۳- ترویج فرهنگ نماز؛
- ۴- دادن آموزش‌های لازم به هیأت امنای؛
- ۵- برپایی همایش‌های منطقه‌ای و استانی؛
- ۶- رونق‌بخشیدن به کتابخانه‌های مساجد؛
- ۷- تدارک و اجرای برنامه‌های جذاب‌تر و مناسب‌تر با روحیات جوانان.

فهرست منابع

۱. دبیرخانه‌ی ستاد عالی هماهنگی و نظارت بر کانون‌های فرهنگی هنری مساجد، کارکرد مساجد، نشر رسانش، تهران، ۱۳۸۴.
۲. دبیرخانه‌ی ستاد عالی اقامه‌ی نماز، مجموعه مقالات برگزیده‌ی هفدهمین اجلاس سراسری نماز، ج ۱، تهران، ۱۳۸۷.
۳. حضرت امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه)، صحیفه‌ی نور، ج ۸ و ۱۵.
۴. راشدی، حسن، نمازشناسی، ج ۲، قم، ستاد اقامه‌ی نماز، ج ۳، ۱۳۸۰.
۵. قرائتی، محسن، همراه با نماز، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۶. دبیرخانه‌ی دائمی اجلاس سراسری نماز، نماز و دانشگاه، ج ۱، تهران، ستاد اقامه‌ی نماز کشور، ۱۳۸۰.
۷. قرائتی، محسن، پرتو از اسرار نماز، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۴.
۸. علاء الدین، سید رضا، نگرشی نو به تربیت دینی کودکان و نوجوانان.
۹. نوبهار، رحیم، مسجد نمونه

منبع: مرکز رسیدگی به امور مساجد